

Лариса Нагорна

ВІД РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЕКЗАЛЬТАЦІЇ
ДО СОЦІАЛЬНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ:
КРИЗА ТРАДИЦІЙНИХ ПАРАМЕТРІВ
СОЦІАЛЬНО-КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

У статті представлені міркування автора щодо сучасної соціальної й політичної ситуації в Україні та можливостей її аналізу засобами оновленої соціально-конфліктологічної діагностики. Автор обстоює точку зору, за якою політична напруга й розширення зон соціальної деградації є насамперед результатом глибокого ціннісного конфлікту й ідеологічної поляризації в українському соціумі.

Ключові слова: *соціально-конфліктологічна діагностика, революційна екзальтація, соціальна деструкція, ціннісний конфлікт, збройне протистояння.*

Larysa Nahorna. From revolutionary exaltation to social destruction: the crisis of traditional parameters of social-conflict diagnostic.

The article presents the author's consideration about political and social situation in contemporary Ukraine and resources of its analyses by means of renovation social-conflict diagnostic. The author justify the view that social tension and widening the zone of social degradation first of all is the result of deep value's conflict and ideological polarization of Ukrainian society.

Key words: *social-conflict diagnostic, revolutionary exaltation, social destruction, value's conflict, armed counteraction.*

Кінець 2013 і перша половина 2014 р. увійдуть у новітню історію України як час завищених очікувань, розвіяних ілюзій, несправджених надій. Те, що починалося на київському Майдані як «революція гідності», обернулося в кінцевому рахунку не лише територіальними, але й людськими втратами, розбалансуванням економічних і соціальних зв'язків, поглибленням кризи довіри на всіх рівнях. Ідентифікаційна криза сягнула масштабів соціальної й екзистенційної з ознаками гострого протиборства групових інтересів, загальної невизначеності, відчуттям соціальної незапитаності у більшості громадян, застосуванням агональної лексики у побутовому й політичному спілкуванні. Знов, як і у пріснопам'ятні 90-ті, люди опинилися перед проблемою елементарного виживання – тепер уже не лише у переносному, але й у буквальному значенні цього слова. За умов фактичної війни суспільство швидко радикалізується, що підтвердили, зокрема, й результати президентських і місцевих виборів.

Сказаним не хотілося б руйнувати позитивний імідж Майдану як такого. «Майданна» ейфорія – це зрозуміла реакція людей на нововідкриту можливість не віртуального, а реального спілкування, такої діалогічної взаємодії, в якій знаходиться місце для вияву кращих людських якостей – взаємодопомоги, непідробного співпереживання, своєрідного змагання у витривалості й доланні страху. Сказане на Майдані слово, якщо воно щире й підкріплене бодай мінімальною дією, не провисає в пустоті, знаходячи відгук у тисячах сердець. Інша річ, що за «чисту монету» тут може зійти й добре замасковане лицемірство. Живучим у такій атмосфері вияв-

ляється й вірус «перенесення провин» – людям, які потягнулися до активної участі у політичному житті, буває важко повірити, що ними вкотре маніпулюють.

Під час революції або її імітації великі групи людей перетворюються з об'єкта впливу на суб'єкт змін, в яких примхливо переплітаються пробудження громадянських ініціатив і найрізноманітніші соціальні негативи, аж до бандитизму й мародерства. Розлита у повітрі напруга знаходить свій вияв у своєрідному «броунівському русі» – люди дезорієнтовані, гасла або невиразні, або різноспрямовані, дії здебільшого спонтанні з насильницьким підтекстом. Прояви сепаратизму, доведеного до абсурду деструктивного регіоналізму, – це здебільшого розплата за той вакуум, який упродовж 23 років влада вибудовувала між собою й соціумом. А ще – за невисокий професіоналізм політиків, що прийшли до влади на хвилі Майдану, і за їхню дивовижну здатність до запізнілих і неадекватних реагувань на виклики часу. Зрештою, «переключення режимів» створило такий ефект занурення у хаос, який дає підставу говорити про соціальну деструкцію як довготривалу системну ознаку, що об'єктивно провокуватиме конфлікти різної глибини й тривалості, своєрідну «партизанщину», ідентифікаційні кризи.

Нині саме час осмислити ситуацію в усій її складності й невизначеності, відмовляючись по можливості від спрощених моделей перебільшення впливу зовнішнього чинника. Справді, у тому, що Україна на світовій арені сьогодні постає переважно у ролі не суб'єкта, а об'єкта політики, є велика частка провин провідних світових гравців, насамперед путінської Росії. Але обмежитися лише констатацією цієї істини у конфліктологічній діагностиці було б очевидною помилкою. Україна опинилася у пастці, яку упродовж усіх років незалежності вибудовували клани й олігархи, керуючись егоїстичною логікою непомірного збагачення й гедоністських задовольень. Співвідношення сумарних доходів 10% найбагатших і 10% найбідніших, яке у 2000 р становило 1:26, у 2006 р. сягнуло 1:40 [1], але навіть за цих умов з настанням світової економічної кризи 2008 р. олігархат не перейнявся бодай утворенням належного стабілізаційного фонду. Прірва між апетитами елітних прошарків і можливостями основної маси громадян невпинно розширювалася, формуючи на масовому рівні переконання «так

далі жити не можна», вкладене у формулу «дістали!». Але спрямований своїм вістрям проти корупції масовий протест не зуміли очолити люди, заінтересовані у вкрай потрібних, не бутафорських, а реальних реформах. Натомість політичний подіум освоїли такі самі олігархи, хоч і іншої політичної орієнтації. На хвилі доведеної до абсолюту революційної екзальтації вони доволі легко здобули владу, частково легітимізовану підтримкою Заходу.

Утім, щоб добратися до витоків трагедії, яка спіткала український народ, варто насамперед шукати відповідь на питання: чому так бездарно розтраченою виявилася потужна енергія масового спротиву? І чим взагалі небезпечна революційна екзальтація, базована на очікуванні раптових позитивних змін? Тут, очевидно, не зайвим буде нагадування про досвід радянської пропаганди, яка вміло експлуатувала ідею прогресу для конструювання примарного права колишніх знедолених «вершити суд історії». Революційна екзальтація постійно підживлювалася логікою двоємислення, пошуком зовнішнього ворога, грою на удаваному патріотизмі. А ще – системою дрібних подачок і постійним прославлянням однастайності у думках і вчинках.

Існують загальні закономірності еволюції революційних ситуацій, перевірені досвідом «арабської весни», а тепер уже почасти й логікою розвитку вітчизняної «майданної» реальності. Революції у наш час починаються під ліберально-демократичними гаслами повалення авторитарних режимів – з апеляцією до «волі народу» як джерела легітимації. При цьому націоналізм, що в ідеалі виступає як теоретичний виклик лібералізові, легко уживається з власним антиподом. Не відмовляється він і від позірної «лівизни», вправно граючи на соціальних очікуваннях знедолених людей. Зрештою, не в останню чергу завдяки широкому використанню соціальних мережевих технологій, «революціонери» доволі швидко досягають заявлених цілей. Але після формальної перемоги починаються збої, утворюється ціннісний вакуум. Ним насамперед намагаються скористатися радикали, для яких політична розправа з представниками поваленого режиму уявляється важливішою, ніж реалізація задекларованої програми реформ. Професіоналів повсюдно відсторонюють, часто за допомогою прямого насильства, не лише від влади, але й від діяльності у сфері економіки, освіти,

культури. Ті, хто приходить їм на зміну, як правило, займаються імітацією бурхливої діяльності, а позбавлена керованості система поволі занурюється у хаос. Незгодні з політикою нових правлячих режимів потрапляють у категорію ворогів, і якщо у боротьбі з ними використовується зброя, це неминуче справляє на соціум деморалізуючий вплив.

Націоналізм як ідеологія, незалежно від того, «консервативний» він чи «реформаторський», схильний до перебільшення свого впливу і переоцінки можливостей нав'язування власної аксіологічної системи усім незгодним. У нашому випадку ця переоцінка виявилася насамперед у небажанні переможців рахуватися з регіональною строкатістю країни і з полярними ціннісними настановами умовного Заходу й умовного Сходу України. Відкрите втручання Росії в ідентифікаційний конфлікт підіграло температуру протистояння до такої міри, коли головними аргументами у ньому стали взаємні звинувачення у фашизмі, а інструментом виходу з кризи – застосування зброї. Не вдаючись у тонкощі дефініцій і не намагаючись визначити вину кожної зі сторін, звернемо увагу на очевидний факт: у міру того, як на Сході діставала виразний географічний вимір зона екстремізму, соціум дедалі глибше занурювався у «ступор взаємонерозуміння» і бездумного насильства.

Як показала травнева трагедія в Одесі, в якій багато незрозумілого й незбагненого, рівень деморалізації, насамперед у молодіжному середовищі, уже сягнув критичних величин. Люди поволі звикають до смертей і вже не реагують належним чином на нові спалахи насильства з обох боків; навпаки, можуть навіть неприховано радіти з приводу «знешкодження ворогів». На якомусь етапі серед протестуючих з'являється критична маса відвертих демагогів, бандитів, мародерів. Сфера протистояння невпинно розширюється, і людський розум часто виявляється не в змозі збагнути, що відбувається, кому потрібен безлад.

Пояснення, як правило, хибують на спрощення: легше списати всі негаразди на зовнішнього ворога, ніж дошукуватися справжніх причин трагедій. А вони, в кінцевому підсумку, кореняться у несумісності цінностей і впливі неспівмірних культурних традицій. Утім, якщо не брати до уваги якусь подобу діалогу на влаштуваних перед президентськими виборами круглих столах, серйозна

розмова про те, що ж змусило багатьох пересічних громадян, принаймні на першому етапі, підтримати вимоги сепаратистів, так і не відбулася. А спроби розв'язувати ціннісні конфлікти силою зброї рідко бувають успішними.

Дезорієнтація у часі і в просторі – прямий наслідок екзальтації. Швидко руйнується відчуття простору спільного досвіду – всього того, на чому у баченні Я.Ассмана базується взаємна довіра й система орієнтацій («коннективна структура спільного знання») [2]. Простір сам по собі стає агресивним; діаметрально протилежне ставлення до цінностей робить людей залежними від власного оточення аж до цілковитої втрати самостійності не лише в діях, але й у думках. За логікою М.Гайдеггера, таке «буття з іншими» означає або повне злиття з ними у нерозривній єдності, або цілковиту дезорієнтованість з відчуттям загубленості у чужому ворожому світі. Втрачаються критерії розрізнення добра і зла, відчуття свободи розмивається до освячення вседозволеності в ім'я «революційної доцільності». Відродження архаїчних та ірраціональних уявлень руйнує фундамент цивілізованого співжиття. Особлива смислова інтенція ґрунтується на культивуванні інтолерантності, загальної неприязні й схильності до «розрубання» вузлів засобами насильства. Адаптивні захисні реакції поступаються місцем реакціям опору, аж до збройного. Такий стан колективної фрустрації може тривати в активній фазі досить довго, але після неї неминуче настає фаза виснаження. На цій фазі слід очікувати значної активізації криміналітету, проявів аморалізму, соціального цинізму тощо.

Наскільки дієвою за таких умов може бути соціально-політична діагностика у її звичному баченні? Як і у сфері медицини, для вже за давних хвороб потрібна терапія, але її ефективність безпосередньо залежить від точності у визначенні діагнозу. В ідеалі за допомогою соціальної діагностики з'ясовуються механізми цілепокладання, стратегії влади, темпоритми соціокультурних процесів, динаміка соціальної задоволеності, специфічність поведінкових стратегій індивідів. Однак навіть у мирний час далеко не всі параметри соціальної ситуації та її суб'єктивного сприйняття легко піддаються оціночним вимірам. У кризові періоди, коли система регуляторних механізмів зазнає розбалансування, а рівень

амбівалентності на свідомісному рівні на порядок зростає, людина часто діє спонтанно, під впливом ірраціональних чинників.

За таких умов традиційно застосовувані механізми соціальної діагностики вже «не спрацьовують». У зонах конфлікту можливості соціологічних опитувань звужені до мінімуму, а неминучий «інформаційний шум» робить недостатньо дієвою ту систему індексів, що базується на визначенні у балах рівня життєвого задоволення, тривожності, деморалізованості, соціальної запитаності певних категорій населення тощо. У гостро кризових ситуаціях не досить інформативними стають і запропоновані соціальними психологами тести, на основі яких вибудовується кілька шкал задоволення індивіда життям (*Index Life Satisfaction*), визначається рівень соціального оптимізму. Потребують істотного коригування звичні уявлення про інституційні матриці та психофрактальні структури, які регулюють процеси самоорганізації та самоідентифікації у даному соціумі.

Людина, яка потрапляє у фрактальні угруповання, породжені певною матрицею, автоматично включається в атмосферу запропонованих нею смислів і правил гри. Природно, що обстановка постійних інформаційних атак і фактичної війни робить ці правила розмитими, а в оцінках починає домінувати афективний компонент. Явища «взаємонерозуміння» значно посилюють аномічну деморалізованість, соціальний цинізм, провокують ксенофобські настрої. У цих умовах простежувані соціологами параметри соціальних змін і особливо поведінкових стереотипів можуть виявитися неточними.

І все ж, на наше глибоке переконання, лише кваліфікована, радикально оновлена соціально-конфліктологічна діагностика здатна сьогодні створити те операційне поле, на якому не лише визначатимуться контури осмислення здобутків і трагедій, але й вимальовуватимуться обрії майбутнього країни. На перший план виходить проблема об'єктивної інтерпретації того, що відбулося – зі з'ясуванням мотивацій усіх протидорчих сторін на основі методик кореляційного та регресійного аналізу, SWOT-аналізу тощо. Особливо цікавим може виявитися простеження логіки переростання соціального активізму в екстремізм, філософії віктимності – у розгул насильства, використання сучасних каналів комунікації – у розширення простору дезінформації. Нові реалії створюються у процесі стрімкого й

неконтрольованого поширення інформації по блогосфері; у цьому зв'язку спеціального осмислення потребує феномен появи масової громадянської журналістики, де кожен блогер стає джерелом інформації. Істотного переосмислення потребуватиме, очевидно, сама концепція громадянського суспільства, в якому у процесі протистоянь намітилися різні течії – як легко простежувані, так і «підводні». Як, до речі, і концепт держави, яка теж не уявляється нині чимось односпрямованим, бодай у цілях та інтересах.

Доводиться із сумом констатувати, що процес атомізації вітчизняного соціуму з поглибленням усіх демаркаційних ліній досяг нині такого ступеня, за якого ціннісні конфлікти різних соціальних груп виливаються у цілковите несприйняття толерантності як принципу діалогічної взаємодії. Соціальна деструкція – це перехід соціальної напруги в активну фазу, яка супроводжується руйнівними викидами соціальної енергії з непередбачуваними наслідками. На індивідуальному рівні цей стан проявляється таким обмеженням раціональності, коли людина слабо контролює свої вчинки і сприймає інакшість як джерело небезпеки. На соціальному – як доведене до крайньої межі незадоволення, яке найкраще передається поняттями «аномія» та «антиномічність» і яке вже само по собі провокує конфлікти, аж до збройних. На онтологічному рівні аналітики такі лавиноподібні деструктивні процеси зазвичай не піддаються оцінці засобами формальної логіки. Мотиви тут проявляються невиразно, над наслідками взагалі не прийнято замислюватися. Реактивні механізми діють на примітивному рівні («ми їм покажемо!»). Безкомпромісність зводиться у принцип, а нахил до ігнорування соціальних норм вкладається у формули «відплати» й «невизнання» всього і вся.

Про причини, які призводять до такого стану, можна говорити безкінечно. І про стан соціального відчуження значної частини соціуму, і про тотальну корупцію на всіх рівнях, незважену бюджетну й фінансову стратегію влади, протекціонізм у кадровій політиці, правовий нігілізм, судову сваволу. На такому ґрунті буйним цвітом розцвітають низхідна соціальна мобільність, конфліктна (негативна) активність, тиражуються ідеї жертвовності й помсти. Конфліктологи оперують у цьому контексті теоріями відносної депривації, що вибудовуються в руслі розходжень між особистісними експектаціями та

ціннісними можливостями [3]. Доволі часто на масовому рівні виявляються настрої самоцільного відокремлення від держави, які сприймаються як сепаратизм. Якщо вони супроводяться насильством, то вкладаються у формулу тероризму. Насильство породжує нове насильство, а деструкція руйнує самі основи цивілізованості.

У чому знаходить свій головний вияв соціальна деструкція? Насамперед у розхитуванні й руйнуванні основ солідарності на державному й територіальних рівнях. Люди не довіряють не тільки владі, але й найближчим сусідам, бо один лиш незбіг поглядів може спровокувати прояви агресивності. На перший план виходять найрізноманітніші зв'язки «за інтересами». Символи, знаки, симулякри формують своєрідну «постмодерну солідарність», талановито описану М.Маффесолі у книзі «Час племен». Суспільство у ній представлено як територіально розсіяна мікроплеменна мережа, а своєрідний «неотрайбалізм» постає у вигляді символу спілкування як самоцілі і доведеного до абсурду індивідуалізму [4]. Поведінкові стереотипи усталюються здебільшого на підвалинах «свободи без берегів», внаслідок чого простір конфліктності непомірно розростається.

Лавиноподібні процеси, що відбуваються на наших очах у донедавна спокійній Україні, дедалі частіше розгортаються за логікою «екзальтації бою». Перебуваючи у стані фрустрації, протиборчі сторони втрачають здатність осмислювати будь-які наслідки власних вчинків – від політичних до екологічних (до речі, проблема екологічних втрат і загроз поки що виразно не прозвучала у наукових дискурсах). Не осмислений належним чином і тривожний факт «мілітаризації» суспільної свідомості. Для значної частини людей війна перетворилася на спосіб існування, від якого важко відмовитися (не в останню чергу внаслідок відсутності роботи на місці постійного проживання). І хоч сьогодні вже ніхто не вірить у можливість «миттєвого ошчасливлення» (навпаки, кожен бачить навіть на власному прикладі невпинне погіршення рівня життя), протестні настрої підтримуються й глорифікуються – попри те, що невпинно руйнують тканину цивілізованого співіснування. Радикалізм процвітає у своїх крайніх виявах, а це означає, що рівень свободи в країні, заради якої півроку стояв Майдан, і надалі матиме тенденцію до зниження.

За таких умов толерантності не вистачає нам не меншою мірою, ніж енергоносіїв. Але звичні заклики «жити дружно», навіть підкріплені яскравими флеш-мобами, сьогодні мають дуже обмежену сферу впливу. Насамперед тому, що маємо справу з ціннісним конфліктом, а цінності, як показав ще І.Берлін, бувають не тільки несумісними (*incompatible*), але й неспівмірними (*incommensurable*). Така неспівмірність неминуче обертається аморальністю й жертвами, бо кожна з протиборчих сторін намагається нав'язати іншій власну систему оцінок. Біограф І.Берліна Д.Грей називав цей феномен агональним лібералізмом – з відвертою дискримінацією тих ідей, які групі уявляються недостатньою мірою «правильними». Хоч історичним досвідом давно доведено, що всі претензії на незаперечну істину є фантазіями, а за кожним рухом до досконалості стоїть ризик нових втрат [5; 6].

Ці рядки пишуться в останні дні травня, за умов, коли протистояння на Сході України сягнуло апогею. Зрозуміло, що коли пропонується текст дійде до читача, ситуація вже буде іншою. Але в системі соціальної діагностики у фокусі уваги, ймовірно, ще довго перебуватиме аналіз впливу залишкової радянської системи цінностей на функцію регуляції суспільної поведінки й з'ясування джерел піддатливості значної частини громадян деструктивним у своїй основі гаслам екстремістів. Адже, як показав І.Кононов, саме соціальна система радянського зразка виховувала покоління правдошукачів, які створювали складності для себе і для інших, прирікаючи себе на постійний конфлікт з оточенням. У прагматичних стосунках такі люди постійно стикалися з негативними ситуаціями, але етос героїчного, закладений у систему радянського світовідчуття, спонукав до ціннісних макропозицій, базованих на максимах непримиренності. Коли ж з розпадом СРСР зазнала краху і виплекана в його надрах ціннісна система, почався перманентний процес звикання соціуму до різного роду соціальних патологій. Одночасна девальвація права й моралі формувала терпиме ставлення до злочинності, прагнення жити «за поняттями». У кризові моменти розвитку саме ці чинники сформували етос «революції домагань» (формула В.Магуна) з орієнтацією на спрощені ідеологічні штампи й споживацькі стандарти [7]. Чи не тому блискавично відродилися ідеологеми «народних республік», які вже майже століття паразитують на максимах народовладдя?

Для пересічних громадян цей варіант «революційної екзальтації» обертається не лише елементарними життєвими складнощами й відчуттям страху на екзистенційному рівні, але й стресами та психічними розладами. Психіатри та психотерапевти прогнозують серйозні порушення психосоматичного стану у значній частини громадян, насамперед тих, які безпосередньо брали участь у подіях на Майдані, на Сході та Півдні України. Адже відомо, що адаптативні можливості пристосування до стресів з часом зменшуються. Показниками кризи свідомості й невротичних симптомів виступають конфлікт інтересів, загальна невизначеність, домінування захисних функцій над функціями самовираження й самореалізації особистості. «Пік соціальної кризи характеризується зростанням песимістичних оцінок і настроїв, відмовами від планування майбутнього, відчуження від багатьох колективних форм життя, гострим переживанням втрати сенсу щодо найважливіших життєвих цінностей» [8]. У найближчому часі усе це здатне обернутися не лише стресами, але й психічними хворобами.

Утім, сьогодні уся Європа стикається з неабиякими проблемами, на фоні яких і український досвід може видаватися обнадійливим. Унаслідок травневих виборів до Європарламенту потрапили крайні праві – відверто неонацистська грецька та антисемітська угорська партії, і ця шокуюча обставина, на думку Тімоті Снайдера, має відкрити очі тим, хто вважав ознакою хорошого тону критику ймовірного фашизму післяреволюційної влади в Україні. Європа потребує енергії й ентузіазму людей, які не приймають свободу й порядок як даність, а готові працювати заради них. І у цьому відношенні приклад українців, які на своїх виборах годинами стояли в черзі під прапорами ЄС, має бути протиотрутою від сумнівів у можливостях об'єднаної Європи. Ніякий розпад не може бути гарною ідеєю, і тим «євроскептикам», хто мріє про повернення до нації-держави, варто нагадати про сумний досвід ХХ століття і про сьогоденне протистояння російській агресії в Україні. Якщо Україна, вважає Снайдер, дістане перспективу повноправного членства в ЄС бодай у діапазоні десяти років, це стане потужним стимулом для її боротьби з корупцією і для припливу інвестицій. Для самої Європи це означатиме, що «європейські цінності не тільки

привабливі, але й ефективні. Європа потребує цього – не стільки, щоб нагадати іншим, як нагадати собі» [9].

У тих, кому доводиться жити в зоні збройних конфліктів, оптимізму на порядок менше. За даними опитування, оприлюдненими компанією TNS, діапазон думок мешканців східних регіонів щодо причин протестів справді вражаючий – 36% вважають їх організаторами російські спецслужби, 32% опитаних вважають, що протести організують мирні жителі, незадоволені економічною й політичною ситуацією в Україні; на думку 19%, акції викликані бездіяльністю влади. На те, що влада «не чує» вимог населення регіону, нарікають 15% опитаних. Прагнення досягти компромісу домінує, але 28% вважають його умовою негайне припинення військових дій і переговори з протестувальниками. Утім, надії на позитивний розвиток ситуації у найближчому майбутньому висловили лише 19% респондентів; більш як половина опитаних впевнені у тому, що ситуація і надалі загострюватиметься [10].

Перед новообраним Президентом справді стоїть завдання безпрецедентної складності – зняти агресію, міжгрупову й міжособистісну напругу в регіоні можна лише філігранними заходами впливу на розум і емоції, чесною розмовою про політичну й екологічну прірву, в яку от-от може скотитися країна, з одночасною реалізацією програми масштабних реформ. У цьому зв'язку неможливо переоцінити важливість скоординованих зусиль інтелектуалів, які повинні підказати владним структурам шляхи зживання інерції бездумного негативізму і незважених оцінок, виробити кращі критерії територіальної організації й місцевого самоврядування.

Соціально-конфліктологічна діагностика в Україні, якщо вона має на меті дійове протистояння деструктивній активності і налагодження нормальної соціальної взаємодії на державному, регіональному, бізнесовому, особистісному рівнях, повинна чітко дотримуватися принципів об'єктивності й уникнення подвійних стандартів. Збройний конфлікт рано чи пізно закінчиться, але ознаки соціальної напруги можуть зберігатися досить довго. Тому уявляється надзвичайно актуальним відстеження в режимі моніторингу ймовірних чинників і зон напруги – з паралельним з'ясуванням не лише потенціалу соціальної деструкції, але й глибинних причин, які її спровокували. Адже такі, деструктивні у

своїй основі, конфлікти завжди є багатофакторними, і важливо не піддатися спокусі спрощеного бачення їх рушійних сил.

За таких умов важливо постійно тримати у полі зору фактор антиномічності суспільної свідомості – усі демаркаційні лінії у традиційно поляризованому (зазвичай у співвідношенні 50:50) соціумі в часи гострих криз поглиблюються аж до взаємовиключності. Особливо небезпечними можуть бути наслідки розбалансованості в системі «влада – бізнес – соціум». Як виявилось, вітчизняний бізнес все ще живе старими уявленнями про «демократичний транзит». Якщо боротьба проти корупції увійде в активну фазу, соціум нагадає бізнес-еліті про невідповідність її статків реальній ролі в державному будівництві і в соціальних програмах. Гадаємо, не випадково запропонована американським політологом Г.Хейлом «циклічна модель» для пояснення феномену «кольорових революцій» орієнтує на відхід від модних донедавна транзитологічних парадигм і на врахування клієнт-патрональних чинників, що детермінують поведінку місцевих еліт. Хоч у кінцевому рахунку долю країн на пострадянському просторі визначатимуть не «патрональні президентства», а стан політичної культури громадян.

Можна припустити, що джин, який вирвався з пляшки, псуватиме настрої громадянам України ще досить довго і що після такого стресу завдання примирення частин поляризованого соціуму лишатиметься складним. Тому таким важливим у соціальній діагностиці є завдання визначення ступеня вини й відповідальності кожного, а також міри участі у подіях «сторонніх гравців». Навіть на особистісному рівні ці завдання важкорозв'язні, але ж доведеться визначатися і з роллю держави та міжнародних інституцій, і з мотиваціями залучення у політичний процес структур громадянського суспільства, політичних партій тощо.

Наважуся повторити тут те, про що писала ще в 2011 році: від того, на яких засадах – національно-громадянських чи локально-етнічних – вибудовуватимемо каркас ідентифікаційних практик, залежить майбутнє України як незалежної держави. І тут надзвичайно важливо уникнути нових спокус вироблення мобілізаційних технологій на ґрунті етнізації чи зведення будь-яких інших роз'єднувальних мурів. Вирішення завдань створення політичної, полі-

етнічної нації й дієздатного громадянського суспільства можливе лише на фундаменті інтеграційної політики, що гарантуватиме рівні можливості для задоволення інтересів і потреб усіх суспільних страт і етнічних спільнот з одночасним подоланням диспропорцій у територіальній організації, бюджетній та мовній політиці. Лише на такому, вільному як від проявів етнократизму, так і своєрідної «автоетнофобії» полі можна забезпечити адекватність українських реалій європейському політико-культурному простору [11].

Шукати відповідь на питання «що робити?» сьогодні на порядок важче, ніж три роки тому. Але поки вітчизняний соціум не знайде на нього задовільної відповіді, він не зможе назвати себе ані розвинутим, ані демократичним, ані соціальним суспільством. Вбачати вихід у нагнітанні розбрату й зведенні рахунків – значить неухильно наближатися до прірви. Вітчизняний інтелектуальний потенціал доволі потужний для того, щоб розстатися з інфантилізмом безпорадності, перестати займатися з'ясуванням «хто більше винен». За великим рахунком, винні усі, отже, і шукати вихід треба разом. Завтра може бути запізно.

-
1. Іваненко О. Про анатомію економічної нерівності в сучасній Україні: соціологічні дослідження / О. Іваненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 4. – С.34.
 2. Ассман Я. Культурная пам'ять / Я. Ассман. – М., 2004. – С.16.
 3. Гарт Т. Почему люди бунтуют / Т. Гарт. – СПб, 2005. – С.75.
 4. Maffesoli M. The time of the tribes. The decline of individualism in mass society / M. Maffesoli. – London, 1996.
 5. Berlin I. The crooked timber of humanity / I.Berlin. – New York, 1991. – P.11.
 6. Gray J. Isaiah Berlin / J.Gray. – 3rd ed. – Princeton, 1997. – P.2.
 7. Кононов І. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України) / І.Кононов. – Луганськ, 2000. – С.189 – 196.
 8. Бережнюк О. Як уберегтися від «внутрішньої війни»? / О. Бережнюк // День. – 2014. – 27 травня.
 9. Снайдер Т. Протиотрута від фашистів. Європа має проблеми, і Україна може бути їх вирішенням / Т.Снайдер // День. – 2014. – 29 травня.
 10. Політінформація // День. – 2014. – 29 травня.
 11. Докладніше див.: Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. Нагорна. – К, 2011. – С.265 – 266.